

Prvotná okupácia ako spravodlivý titul španielskej *conquisty* Ameriky

doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD. et Ph.D.

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra dejín práva

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá prvotnou okupáciou ako jedným z tzv. spravodlivých titulov, slúžiacich na legitimizáciu španielskej *conquisty* Ameriky. Autor v príspevku ukazuje, že konzekventné uplatnenie princípu prvotnej okupácie v priebehu *conquisty* nebolo možné, keďže nazeranie na Ameriku ako na *res nullius* nebolo všeobecne akceptované.

Abstract: The article deals with the first occupation which was among the so-called just titles that legitimized the Spanish conquest of the Americas. The author shows that the consistent application of the principle of first occupation during the conquest was not possible, as the view of America as *res nullius* was not generally accepted.

Kľúčové slová: Španielsko, Amerika, *conquista*, spravodlivé tituly, prvotná okupácia

Key words: Spain, Americas, conquest, just titles, first occupation

Úvod

Originárne nadobudnutie štátneho územia podľa princípu prvotnej okupácie, t. j. podľa princípu vec nikoho (*res nullius*) alebo – výstižnejšie – územie nikoho (*terra nullius*) pripadne ich prvému okupantovi (*res nullius cedit occupanti*), t. j. tomu, kto sa tejto veci, resp. tohto územia ako prvý zmocní, sa v súčasnosti považuje za obsolentnú normu medzinárodného práva verejného.¹ V minulosti (v novoveku) však európske koloniálne mocnosti expandujúce do zámoria tento princíp na legitimizáciu nadobudnutia tamojších teritórií rozsiahlo využívali, a to aj za účelom podporenia svojho tzv. *ius inventionis*, t. j. práva objaviteľa nadobudnúť ním prvýkrát objavené územie nikoho (či prípadne derelikvované územie), ktorého výkon sa však časom začal spájať – od roku 1885 už obligatórne – s podmienkou efektívneho faktického ovládania nadobudnutého územia jeho prvým objaviteľom.²

V tomto príspevku sa princíp prvotnej okupácie skúma ako jeden z tzv. spravodlivých titulov (*justos títulos*), t. j. juristických, teologických a filozofických téz a teórií, ktoré boli sformulované postupne po objavení Ameriky,

dobovo nazývanej „Indie“ (*Indias*), Kolumbom (1492), a to s cieľom preukázať legitimitu alebo – povedané dobovým jazykom – spravodlivosť španielskej koloniálnej expanzie v Indiách, t. j. v Karibiku a v rôznych oblastiach pevninskej Severnej, Strednej i Južnej Ameriky. Táto expanzia sa začala po roku 1492 a skončila zhruba na prelome 16. a 17. storočia; v odbornej literatúre (aj v právnickej) sa zvykne označovať pojmom *conquista*, t. j. „dobytie“.³

Stručné predstavenie problematiky

Význam prvotnej okupácie ako zdroja legitimity španielskej *conquisty* Ameriky bol – na rozdiel od najmä anglickej/ britskej koloniálnej expanzie – časom značne obmedzený, keďže sa objavilo viacero oveľa „silnejších“ spravodlivých titulov, z ktorých najdôležitejším bola interpretácia *conquisty* ako spravodlivej vojny (*bellum iustum*), vedenej Španielmi proti pôvodným obyvateľom Ameriky – Indiánom.⁴ Dôvodom (*iusta causa*) tejto vojny bola – formálne, nie reálne – skutočnosť, že Indiáni nerešpektovali právo ná-

¹ Porovnaj napr. AZUD, J. *Medzinárodné právo*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2003, s. 239–240.

² Bližšie pozri napr. BENTON, L., STRAUMANN, B. *Acquiring Empire by Law: From Roman Doctrine to Early Modern European Practice*. *Law and History Review*. 2010, Vol. 28, No. 1, s. 1–38; PAGDEN, A. *Lords of all the World. Ideologies of Empire in Spain, Britain and France, c. 1500–c. 1800*. New Haven & London: Yale University Press, passim; WEINDL, A. *Inter Caetera, mare liberum und terra nullius – das europäische Völkerrecht und die außereuropäische Welt*. In: SCHMIDT-VOGES, I., WESTPHAL, I. S., ARNKE, V., BARTKE, T. (Hrsg.). *Pax perpetua. Neuere Forschungen zum Frieden in der Frühen Neuzeit*. München: Oldenbourg, 2010, s. 354–360, 375–381.

³ Bibliografia k španielskej *conquiste* Ameriky a problému jej spravodlivosti je veľmi bohatá, a preto tu môžeme uviesť iba niektoré základné monografie: CASTAÑEDA DELGADO, P. *La teocracia pontifical en las controversias sobre el Nuevo Mundo*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Jurídicas, 1996; HANKE, L. *The Spanish Struggle for Justice in the Conquest of America*. Boston: Little, Brown and Company, 1949; PEREÑA, L. *La idea de justicia en la conquista de América*. Madrid: MAPFRE, 1992; PÉREZ LUÑO, A.-E. *La polémica sobre el Nuevo Mundo. Los clásicos españoles de la Filosofía del Derecho*. Madrid: Editorial Trotta, 1992; ZAVALA, S. *Las instituciones jurídicas en la conquista de América*. Madrid: Junta de Relaciones Culturales del Ministerio de Estado. Imprenta Helénica, 1935.

⁴ Bližšie pozri PAGDEN, A. *Lords of all the World...*, s. 91 an.

rodov (*ius gentium*), majúce – v španielskej perspektíve – globálnu pôsobnosť a záväznosť a ukladajúce Indiánom nebrániť Španielom cestovať na či cez indiánske územia, ako aj obchodovať na nich alebo aj sa na nich usadiť, okrem ak by pri tom Španieli Indiánom spôsobovali nejaké ujmy.⁵ Prvotná okupácia bola ako spravodlivý titul zatlačená do úzadia, hoci nie aj kategoricky odmietnutá, i pre seriózne spochybnenie možnosti jej konzekventnej aplikácie v priebehu *conquisty*, ktoré sa spája najmä s oficiálnym (španielskym kráľom ustanoveným) *univerzálnym ochrancom všetkých Indiánov* Bartolomé de Las Casasom (1484–1566), ako aj s Franciscom de Vitoriom (1483/1486–1546) a niektorými ďalšími predstaviteľmi tzv. španielskej alebo druhej scholastiky, komplexnej teologicko-filozofickej školy, ktorá sa podľa svojho pôvodného centra, univerzity v španielskom meste Salamanca, často nazýva Salamanskou školou. K tejto dobovej, kritickéj reflexii založenia legitimacy *conquisty* na prvotnej okupácii sa ešte vrátíme.

Prvotná okupácia, ako je známe, je originárnym spôsobom nadobudnutia *dominia* nad vecou, resp. územím nikoho. Pod pojmom *dominium* sa dobovo rozumeli nielen vlastnícke právo (*dominium rerum*), ale aj – a to je vo vzťahu k téme tohto príspevku povšimnutiahodné – všeobecná vládna moc (*dominium iurisdictionis*),⁶ pričom v druhom, verejnoprávnom význame bolo *dominium* určitým predchodcom moderného konceptu štátnej suverenity.⁷

Dobové doktrínálne a normatívne základy prvotnej okupácie boli heterogénne, pričom vychádzali z rímskeho práva a kánonického práva, ako aj z *ius commune* a jeho určitého kastílskeho variantu *derecho común*, resp. z hlavného, značne komplexného prameňa *derecho común*, ktorým bolo monumentálne právne dielo *Las Siete Partidas* (*Sedem častí*) z druhej polovice 13. storočia. Popritom boli mali aj určité teologické a filozofické dimenzie a neskôr boli tiež rozpracované Salamanskou školou.

Skoršie, ako aj justiniánske rímske právo poznali viacero variantov prvotnej okupácie (*occupatio*), odlišujúcich sa charakterom veci nikoho, ku ktorej sa nadobúdalo *dominium*. Konkrétne mohli byť predmetom prvotnej okupácie voľne žijúce zvieratá (*ferae bestiae*) opustené veci (*res derelictae*), poklad nájdený na vlastnom pozemku (ak sa našiel na cudzom pozemku, rozdelil sa medzi nálezcú a vlastníka pozemku), veci nájdené na brehu mora, ktoré nepochádzali zo stroskotanej lode, ostrov vzniknutý v mori (*insula in mari nata*) alebo v rieke (*insula in flumine nata*), opustené riečisko (*alveus derelictus*) či veci nepriateľov nachádzajúcich na rímskom území v čase vypuknutia vojny.⁸

V rímskom práve sa však dôsledne nerozlišovalo medzi prvotnou okupáciou a iným originárnym spôsobom nadobudnutia *dominia*, ktorým bola akcesia (*accessio*), týkajúca sa nadobudnutia *dominia* k veci vzniknutej určitým spojením dvoch vecí do jedného fyzického i právneho celku a majúca viacero variantov, napr. k pozemku A mohol vodný prúd pripojiť časť pozemku B, a to tak, že ju na pozemok A postupne naplavil (*alluvio*) alebo naraz priniesol potom, čo sa z pozemku B náhle odtrhla (*avulsio*).⁹

Systematickejšie rozlíšenie okupácie a akcesie, resp. ich určitých variantov uskutočnili až glosátori. Napríklad Placentinus (? – 1192) uvádza, že *dominium* k veciam sa nadobúda podľa civilného práva (*iure civili*) i podľa práva národov (*iure gentium*). Podľa práva národov sa *dominium* nadobúda, po prvé, fyzickým uchopením (*per apprehensionem*) veci ukoristenej vo vojne (*captio*) či získanej zámenou za inú vec (*permutatio*), ako aj nadobúdateľovi odovzdanej veci (*traditio*) alebo ním (prvotne) okupovanej veci (*occupatio*). Po druhé, sa podľa práva národov nadobúda *dominium* spojením vecí, t. j. akcesiou (*per accessionem*). Akcesia môže byť diskretná alebo kontinuálna. Diskretná akcesia má dve formy, a to: *de re ad personas* (napr. nadobudnutie mláďat zvieratá jeho vlastníkom alebo ostrovu vzniknutého v mori jeho objaviteľom) alebo *de re ad rem* (napr. pripojenie ostrova vzniknutého v rieke po častiach k pozemkom na jednom alebo oboch – ak je ostrov v strede rieky – riečnych brehoch). Kontinuálnou akcesiou je napr. vyššie spomenutá *avulsio*, t. j. situácia, keď prúd rieky odtrhne časť pozemku a pripojí ju k inému pozemku, ktorého vlastník však nezíska vlastnícke právo k pripojenej časti cudzieho pozemku ihneď, ale až keď s ňou jeho pozemok „zrastie“, t. j. pevne sa spojí (korene vegetácie pozemku sa rozšíria na pripojenú časť cudzieho pozemku).¹⁰

Komentátori do nimi rozvíjaného *ius commune* od svojich predchodcov – glosátorov neprevzali ich odlišenie okupácie a akcesie, resp. ich variantov, a toto odlišenie sa nenachádza ani v *Las Siete Partidas*.¹¹

Ako vidieť, niektoré autoritatívne pramene, z ktorých sa vychádzalo pri dobovom hľadaní argumentov podporujúcich legitimitu *conquisty*, jasne nerozlišovali medzi okupáciou a akcesiou, a preto by sa dalo predpokladať, že legitimita *conquisty* bola dobovo odvodzovaná od oboch týchto inštitútov. Luis Rojas Donat však ukázal, že v skutočnosti bola založená iba na jednom z nich, a to na okupácii.¹² Nepotvrdila sa totiž hypotéza, podľa ktorej bola

⁵ BROWN SCOTT, J. *The Catholic Conception of International Law*. Francisco de Vitoria, founder of the modern Law of Nations. Francisco Suárez, founder of the modern Philosophy of Law in general and in particular of the Law of Nations. A Critical Examination and a Justified Appreciation. Clark, New Jersey: The Law Book Exchange, 2008, s. 16.

⁶ COING, H. *Europäisches Privatrecht. Band II. Älteres Gemeines Recht (1500 bis 1800)*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1985, s. 291.

⁷ PAGDEN, A. Fellow Citizens and Imperial Subjects: Conquest and Sovereignty in Europe's Overseas Empires. *History and Theory*, 2005, Vol. 44, No. 4, s. 39.

⁸ Napr. REBRO, K., BLAHO, P. *Rímske právo*. Tretie doplnené

vydanie. Bratislava – Trnava: IURA EDITION, 2003, s. 263–265.

⁹ Ibidem, s. 265–266.

¹⁰ LEITAO ALVAREZ-CASABLANCA. La formación histórica del modo de adquirir denominado „accesión“. *Revista de Derecho de la Pontificia Universidad Católica de Valparaíso*. 2007, Vol. 29, No. 2, s. 66–69. [online]. [2021-07-25]. Dostupné z: <http://www.rdpucv.cl/index.php/rderecho/issue/view/33>

¹¹ Ibidem, s. 72–74.

¹² ROJAS DONAT, L. Dos análisis histórico-jurídicos en torno al descubrimiento de las Indias: la accesión y la ocupación. *Revista de estudios histórico-jurídicos*. 1997, No. 19, s.162 an. [online]. [2021-07-27]. Dostupné z: <<http://www.rehj.cl/index.php/rehj/issue/view/19>>

založená na akcesii, objaví sa v 20. storočí – Španielsko malo nadobudnúť Ameriku akcesiou ako ostrov vzniknutý v rieke, na ktorý sa *ipso iure* rozširuje *dominium* pána jemu najbližšieho územia, ktorým mohli byť tak Španielsku patriace Kanárske ostrovy, ako aj – a to je presvedčivejší názor – územia, ktoré Španielsku poskytol pápež Alexander VI. bulou *Dudum siquidem* (26. 9. 1493), t. j. Indiu, *de facto* zahŕňajúcu aj Ameriku, ktorá v čase vydania buly bola považovaná za Indiu, a územia ležiace na východ, juh i západ od Indie.¹³

Princíp prvotnej okupácie mohol byť efektívne využitý ako zdroj legitimity španielskej *conquisty* Ameriky, iba ak sa dalo tvrdiť, že v jej priebehu boli riadne splnené obe podmienky, ktoré sa spájali s aplikáciou tohto princípu. Prvou podmienkou bolo, že Kastílska koruna, zastrešujúca a ovládajúca konglomerát krajín tvoriacich dobové Španielsko, nadobudla konkrétne americké územia príslušnými aktmi španielskych *conquistadorov* (dobyvateľov) do držby – či k nim nadobudla *dominium* spolu s držbou, alebo až neskôr – vydržaním (*praescriptione*), manifestovaným dlhodobším osídlením a exploataciou (napr. obrábaním pôdy) týchto území, však bolo sporné.¹⁴ Druhou podmienkou bolo, že nadobudnuté americké územia boli *res nullius*. V nasledujúcom výklade sa na obe podmienky pozrieme bližšie.

Nadobudnutie amerických území do držby

Prvotná okupácia je založená na faktickom ovládnutí veci, resp. územia nikoho, t. j. na ich nadobudnutí do držby. Podľa dobovo najviac autoritatívneho právneho prameňa *Las Siete Partidas* „... *držba znamená, že človek dobromyseľne drží hmotné veci s pomocou tela a rozumu*“.¹⁵ Držba sa teda v čase *conquisty* nadobúdala rovnako ako už v klasickej rímskej práve, a to *corpore*, t. j. určitým fyzickým zmocnením sa veci (*adprehensio*), a *animo*, t. j. úmyslom byť držiteľom veci.

Conquistadori rôzne americké územia nadobudli do držby (*toma de posesión*) určitými úkonmi, ktoré aspoň symbolicky vyjadrovali ich fyzické zmocnenie sa Korunou (*corpus*), ako aj jej úmysel mať ich v držbe (*animus*). Tieto nadobúdacie úkony mali viacero konkrétnych foriem (zoranie kusu pôdy na dobytom území, osekanie vetví ta-

mojším niekoľkým stromom a i.), pričom ich podstatnou súčasťou bolo hlasné a dramatické ústne prednesenie vyhlásenia o nadobudnutí určitého územia, ktoré sa uskutočnilo verejne, resp. pred svedkami, a ktoré bolo namieste úradne zaznamenané.¹⁶

Historicky prvým nadobudnutím amerického územia do držby bolo nadobudnutie bahamského ostrova Guanahani (= San Salvador), ktoré uskutočnil Kolumbus počas svojej prvej transatlantickej výpravy 12. októbra 1492. V denníkovom zázname z tejto výpravy sa o tom uvádza: „... *admirál [Kolumbus] vyrazil k brehu [ostrova] v bojovom člne spolu s Martínom Alonsom Pinzónom a Vicentem Anésom [Yañesom], jeho bratom, ktorý bol kapitánom [lode] Niñe. Admirál rozprestrel kráľovskú zástavu a kapitáni [rozprestrel] dve zástavy so zeleným krížom... s [písmenami] F [t. j. kráľ Ferdinand Katolícky] a Y [t. j. kráľovná Izabela Katolícka]; nad každým písmenom [bola nakreslená] príslušná koruna, jedna na jednom okraji [zástavy] a druhá na druhom. Po dosiahnutí zeme uvideli... Admirál zavolať oboch kapitánov a ďalších, ktorí vyskočili na breh, a Rodriga Descoveda, pisára celej Sáncheza de Segovia výpravy, a Rodriga, a povedal, aby poskytli svedectvo o tom, ako pred všetkými [prítomnými] tento ostrov nadobúdali a aj skutočne nadobudol do držby v prospech kráľa a kráľovnej, svojich pánov, uskutočniač na to potrebné úkony, o ktorých podrobnejšie vypovedajú doklady, ktoré sa namieste spísali.*“¹⁷ Ako vidieť, Kolumbus, aspoň podľa jeho názoru, splnil obe podmienky nadobudnutia územia (údajne) nikoho (ostrov mal pôvodné obyvateľstvo) do držby, resp. jeho (údajne) prvotnej okupácie – uskutočnením príslušných úkonov Kolumbus získal právne relevantnú faktickú moc nad ostrovom (*corpus*) a zároveň aj jasne prejavil úmysel (*animus*) mať ostrov v držbe, hoci nie pre seba, ale pre svojich pánov – panujúcich kráľovských manželov Izabelu a Ferdinanda.

Konkrétne úkony, ktorými Kolumbus nadobudol ostrov Guanahani či ďalšie karibské ostrovy, s výnimkou toho, že ich súčasťou bolo verejné a zdokumentované ústne vyhlásenie o ich nadobudnutí do držby, bližšie nepoznáme. Možno však predpokladať, že išlo o úkony, ktoré boli pre nadobudnutie držby dobovo zaužívané, ako vyplýva napr. z listu, ktorý 15. februára 1493 zaslal Kolumbus svojmu podporovateľovi Luisovi de Santángelovi, hodnostárovi na dvore kráľa Ferdinanda. V liste Kolumbus uvádza: „... *objavil som veľmi veľa ostrovov osídlených nekonečne veľa ľuďmi, ktoré všetky som nadobudol do držby v prospech veľičenstiev [Izabely a Ferdinanda] vyhlásením a so vzťahovanou kráľovskou zástavou, a nikto mi neodporoval.*“¹⁸ Dodržanie formy nadobúdacích úkonov potvrdil aj Kolumbov syn Fernando (1487–1539), ktorý o otcovom nadobudnutí ost-

¹³ Ibidem, s. 158–162.

¹⁴ Dobovým zástancom nadobudnutia *dominia* nad vecou nikoho nie spolu s nadobudnutím jej držby, ale až neskorším vydržaním bol napr. právny učenc a humanista Fernando Vázquez de Menchaca (1512–1569). Pozri napr. FITZMAURICE, A. *Sovereignty, Property and Empire, 1500–2000*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 42 an.

¹⁵ *Las siete partidas del Rey Don Alfonso el Sabio, cotejadas con varios códigos antiguos por la Real Academia de la Historia. Tomo segundo. Partida Segunda y Tercera*. Madrid: Imprenta Real, 1807, s. 748. [online]. [2021-07-27]. Dostupné z: <http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/las-siete-partidas-del-rey-don-alfonso-el-sabio-cotejadas-con-varios-codices-antiguos-por-la-real-academia-de-la-historia-tomo-2-partida-segunda-y-tercera--0/html/01f12004-82b2-11df-acc7-002185ce6064_761.htm>

¹⁶ Napr. MIRANDA, J. *Las ideas y las instituciones políticas mexicanas. Primera parte (1521–1820)*. México: Instituto de Investigaciones Jurídicas-UNAM, 1978, s. 35–36.

¹⁷ *Relación del primer viaje de D. Cristóbal Colón... In: Relaciones y cartas de Cristóbal Colón*. Madrid: Librería de la viuda de Hernando y Ca., 1892, s. 23–24.

¹⁸ *Carta del almirante D. Cristóbal Colón a D. Luis de Santangel... In: Relaciones y cartas de Cristóbal Colón*. Madrid: Librería de la viuda de Hernando y Ca., 1892, s. 185.

rova Guanahaní napísal: „... [Kolumbus ostrov] *nadobudol do držby v mene Katolíckych kráľov* [Izabely a Ferdinanda] *slávnostnou formou a slovami, ktoré sa [pri nadobúdaní do držby] vyžadujú...*“.¹⁹

Kolumbus teda karibské ostrovy nadobudol do držby dobovo vyžadovaným spôsobom. *Corpus* vznikol uskutočnením určitých nadobúdacích aktov Kolumbom priamo na nadobúdaných územiach, ktoré, ako vyplýva z citovaných pramenných textov, mali slávnostný charakter a štandardizovanú, hoci v prameňoch podrobnejšie neopísanú formu, o ktorej však možno predpokladať, že zahŕňala tak fyzické (napr. vztyčenie kráľovskej zástavy), ako aj verbálne akty, ktoré explicitne vyjadrovali Kolumbov *animus* natrvalo nadobudnúť územia pre kráľovnú a kráľa. Kolumbovo zdôraznenie, že nadobúdacím aktom nikto neodporoval, t. j. že im domorodci neodporovali – tí ale význam týchto aktov nepoznali (!) –, malo poukázať na to, že nadobúdané ostrovy boli *res nullius*. Z uvedeného by sa mohlo zdať, že obe podmienky nadobudnutia ostrovov do držby, resp. ich prvotnej okupácie boli splnené, čo však zásadne sproblematicizoval fakt, že americké ostrovné, ako aj čoskoro (od roku 1498) objavované pevninské územia boli obývané Indiánmi. Preto bolo potrebné riešiť otázku, či americké územia sú, alebo nie sú *res nullius*.

Americké územia – *res nullius*?

Nazeranie na americké územia ako na *res nullius* (resp. ako na *terra nullius*) sa javilo – nielen Korune, akademikom či klerikom (kňazom, mníchom, cirkevným hodnostárom) pôsobiacim v Indiách, ale do určitej miery aj samotným *conquistadorom* – ako absurdné, keďže tieto územia boli obývané organizovanými (v niektorých prípadoch na úrovni štátu) indiánskymi spoločnosťami s vlastnými systémami vlády. Napriek tomu sa v skorších fázach *conquisty*, resp. kým iné spravodlivé tituly výraznejšie nezatlačili prvotnú okupáciu do úzadia, pomerne rozsiahlo riešil problém, či indiánske krajiny sú alebo nie sú *res nullius*, pričom tento problém sa formuloval takto: Majú alebo nemajú Indiáni, resp. indiánski vládcovia *dominium* nad svojimi územiami, zdrojmi a majetkami? Respektíve, mali pôvodne Indiáni, resp. indiánski vládcovia také *dominium* a neskôr (ešte pred *conquistou*) ho stratili?

Uvedený problém nebol nikdy jednoznačne vyriešený; dobové názory naň sa rôznili. Niektorí, napr. Vitoria, v nadväznosti na učenie sv. Tomáša Akvinského (1225–1274) tvrdili, že neveriaci (*infideles*), t. j. nekresťania (pohania), kresťanmi často označovaní aj výrazom „barbari“ (v našom prípade ide o Indiánov), sú subjektmi *dominia*. Iní, napr. popredný oponent Las Casasa, humanistický učenec Juan Ginés de Sepúlveda (1494–1573), to zase popierali, a to na základe dobovej teórie, podľa ktorej *dominium*,

ako aj ďalšie základné práva (napr. osobná sloboda), ktoré dnes súhrnne nazývame „ľudskými právami“, patrili iba ľuďom žijúcim racionálne a civilizovane, t. j. v súlade s prirodzeným právom (*ius naturale*), spoločným všetkým racionálnym a civilizovaným ľuďom sveta. Na podstatu racionality a civilizovanosti, ako aj na obsah prirodzeného práva sa však nazeralo cez prizmu osobitej, európskej a kresťanskej spoločnosti a kultúry, a preto nie je prekvapujúce, že európski kolonizátori považovali špecifické charakteristiky nimi kolonizovaných Neeurópanov/nekresťanov, vrátane Indiánov, za jasný prejav ich v porovnaní s Európanmi nižšej miery racionality a civilizovanosti, odôvodňujúcej reštrikciu či dokonca derogáciu ich práv.²⁰

Podľa tejto staršej (predmodernej) koncepcie boli teda ľudské práva subjektívnymi prirodzenými právami, vyplývajúcimi z objektívneho prirodzeného práva, a to všetkým ľuďom sveta, ktorí žili v súlade s týmto právom, resp. racionálne a civilizovane. Keďže však takými ľuďmi boli v dostatočnom rozsahu v podstate iba Európania/kresťania (aspoň z ich pohľadu), iba Európania/kresťania mohli bez obmedzení mať a vykonávať všetky subjektívne prirodzené (ľudské) práva. Táto skutočnosť pritom súvisela s tým, že obsah uvedených práv bol do značnej miery kultúrne špecifický, t. j. reflektoval hodnoty, vzorce ľudského správania sa, náboženstvo, spoločenský, ekonomický a politický poriadok a pod. iba jednej zo svetových civilizácií, a to európskej a kresťanskej civilizácie, z čoho ďalej vyplýva, že mimo uvedenej civilizácie bola možnosť efektívne uplatňovať konkrétne prirodzené (ľudské) práva výrazne obmedzená, a to objektívne, odlišným charakterom neeurópskych/nekresťanských civilizácií. Na tento problém existovali v Európe dva názory. Podľa prvého, dominantného názoru, Neeurópania/nekresťania mohli mať a neobmedzene vykonávať prirodzené (ľudské) práva až po ich europeizácii a christianizácii, nevyhnutne spojených s ich dlhodobým, a v prípade potreby aj vojenským, podriadením vláde Európanov/kresťanov. Druhý, tomistický názor hlásal, že Neeurópania/nekresťania sú subjektmi prirodzených (ľudských) práv, keďže Boh nielen Európanov/kresťanov, ale aj ich – ako svoje stvorenia – vybavil rozumom a inštinktmi, vďaka čomu nielen Európania/kresťania, ale aj oni môžu odhaliť – eventuálne s pomocou, nie však pod nadvládou (obzvlášť nie násilne nastolenou) Európanov/kresťanov – existenciu týchto práv a využívať ich vo svoj prospech, čo sa v konkrétnych prípadoch už aj v rôznej miere uskutočnilo.²¹

Dobová dominancia prvého z uvedených názorov sa odvíjala od toho, že podporoval legitimitu európskej koloniálnej expanzie. Ďalej súvisela s charakterom vtedajšieho práva národov (*ius gentium*), ktoré do určitej miery bolo predchodcom moderného medzinárodného práva. Právo národov bolo z obsahového hľadiska v rôznych smeroch rozvinutým prirodzeným právom, pričom rovnako ako prirodzené právo bolo do značnej miery kultúrne špecifické,

¹⁹ COLÓN, F. *Historia del almirante Don Cristóbal Colón. Primer volumen*. Madrid, 1892, Librería de la viuda de Hernando y Ca., s. 103. [online]. [2021-07-27]. Dostupné z: <http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/historia-del-almirante-don-cristobal-colon-primer-volumen--0/html/00f4813c-82b2-11df-acc7-002185ce6064_120.html>

²⁰ PAGDEN, A. Human Rights, Natural Rights, and Europe's Imperial Legacy. *Political Theory*, 2003, Vol. 31, No. 2, s. 171–199.

²¹ Ibidem.

t. j. reflektovalo prvky európskej a kresťanskej civilizácie. Od 13. storočia sa pôsobnosť práva národov (aspoň v teoretickej rovine) zásadne rozšírila – právo národov sa stalo globálnym právom, pravda, jeho globálne uplatňovanie, a tak aj jeho globálna záväznosť a vynútiteľnosť, boli výlučne európskym konštruktom, ktorým bola aj téza, že právo národov má prednosť pred vlastnými právami jednotlivých národov sveta. Z európskeho pohľadu sa teda právo národov uplatňovalo globálne, čo však v neeurópskych/nekresťanských prostrediach – na rozdiel od kresťanskej Európy – fakticky nebolo možné (aspoň nie v dostatočnom rozsahu), a preto tieto prostredia najskôr museli byť – „samozrejme“, pod európskym vedením a vládou – systematicky europeizované a christianizované. Až potom v nich mohlo právo národov riadne pôsobiť a ich pôvodní obyvatelia mohli mať a vykonávať prirodzené (ľudské) práva, vyplývajúce z práva národov (tieto práva vyplývali z prirodzeného práva, avšak aj z práva národov, ktoré bolo odvodené z prirodzeného práva).²²

Názor, že Indiánom (nekresťanom) nepatrí *dominium*, podporovala aj ďalšia dobová teória, podľa ktorej indiánski vládcovia pôvodne mali *dominium*, avšak neskôr ho stratili, a to z rôznych dôvodov. Napríklad preto, že po Kristovom príchode na svet sa všetka moc sústredila do jeho rúk a neskôr v celosti prešla na jeho nástupcu – pápeža, ktorý sa tak stal „pánom celého sveta“ (*dominus totius orbis*) s právomocou poskytovať konkrétnym vládcom ich *dominium*, čo sa však v prípade indiánskych vládcov nestalo. Navyše, pápež Alexander VI. tzv. *donačnou bulou*, t. j. prvou bulou *Inter caetera* (3. 5. 1493), poskytol *dominium* nad celými Indiami Španielsku, a to spolu s povinnosťou zabezpečiť, aby sa z Indiánov stali dobrí kresťania s kresťanským (civilizovaným) spôsobom života.²³ Iným, závažným dôvodom bolo, že indiánski vládcovia, ako aj ich poddaní, sa dlhodobo a rozsiahlo správali v rozpore s prirodzeným právom, z ktorého *dominium* vyplýva – tým, čo rešpektujú prirodzené právo. Správanie sa v rozpore s prirodzeným právom, majúce podobu promiskuity, polygynie, homosexuality, bestiality, idolatrie, prinášania ľudských obetí bohom, rituálnej antropofágie, vykonávania vlády hrubou silou, resp. tyranie a pod., bolo zároveň považované za veľmi hriechne správanie, t. j. za správanie smerujúce proti jedinému pravému – kresťanskému Bohu a jeho vôli, čo taktiež podporovalo tézu, že indiánskym vládcom ako ťažkým hriešnikom *dominium* nepatrí a indiánske krajiny sú tak *res nullius*, pričom Španielsko ich môže okupovať ako ich prvý „objavitel“. Možno doplniť, že správanie sa Indiánov v rozpore s prirodzeným právom, resp. mimoriadne veľká hriechnosť tohto správania, viedli podľa dobového, nie však všeobecne prijímaného názoru nielen k tomu, že indiánski vládcovia stratili *dominium*, ale aj k tomu, že Indiáni ako celok stratili aj ďalšie práva vyplývajúce z prirodzeného práva, a to osobnú slobodu (tu sa ponúkala príležitosť

zotročiť Indiánov, čo sa však napokon uskutočnilo iba v malom rozsahu) a právo na svoje zdroje a majetky.²⁴

Dobovo vplyvný názor, že Indiánom, resp. indiánskym vládcom *dominium* vo vzťahu k ich územiám, zdrojom a majetkom nepatrí spochybnili viacerí predstavitelia Salamanskej školy. Napríklad Vitoria tvrdil, že Indiáni boli, podľa jeho názoru, skutočnými (legitímnymi) a neobmedzenými *domini*, t. j. pánmi, vládcami a vlastníkami svojich území, zdrojov a majetkov, a preto Španieli nemohli nadobudnúť indiánske územia, zdroje a majetky prvotnou okupáciou. Vitoria uvedené preukázal tak, že vyvrátil tvrdenia, ktoré, ak by sa ukázali ako opodstatnené, mohli by dokazovať, že Indiáni nie sú *domini*. Konkrétne išlo o tri tvrdenia, a to že barbari, t. j. Indiáni sú: a) hriešnici, b) neverci a c) šialenci alebo idioti,²⁵ t. j. duševne chorí alebo mentálne retardovaní.

Vitoria najskôr dokázal, že osoby nachádzajúce sa v stave hriechu, a to aj smrteľného (ťažkého) hriechu, môžu byť subjektmi *dominia*, keďže biblická tradícia i cirkevná história poznajú mnoho veľmi hriechnych až vyslovene zlých a skazených ľudí, ktorým však Boh dal, resp. neodňal panovnícke či iné úrady, majetky či právomoc platne uskutočňovať náboženské obrady a pod.²⁶

Tézu, že neverectvo (pohanstvo) zbavuje *dominia*, Vitoria presvedčivo spochybnil napr. odvolaním sa na Akvinského učenie, podľa ktorého *dominium* môže byť inštitúciou prirodzeného práva, ako aj ľudských pozitívnych práv, pričom neverectvo samo osebe ani jeden z týchto druhov práva – a tak ani nimi ustanovené právo *dominia* – nederoguje, čo súvisí s tým, že oba druhy práva sa uplatňujú nielen v kresťanskom prostredí, ale aj inde, a to všade tam, kde žijú ľudia spôsobilí rozpoznať ich obsah svojím rozumom.²⁷

Vitoria napokon pomocou empirických argumentov, t. j. poukazaním na podstatné prvky indiánskych spoločností, napr. na existenciu stálych sídel vrátane skutočných miest, rozvinutej sociálno-politickej a ekonomickej organizácie či určitého práva, kategoricky odmietol, žeby bolo možné Indiánov považovať za iracionálnych a necivilizovaných ľudí alebo za šialencov či idiotov. Navyše, Vitoria uviedol, že ak by aj Indiáni boli šialencami či idiotmi, ani tak by ich nebolo možné úplne zbaviť ich *dominia* – prípustné by bolo iba obmedziť ich v dispozícii s jeho predmetom. Indiáni teda podľa Vitoriu neboli ani iracionálnymi a necivilizovanými ľuďmi a ani šialencami a idiotmi, a preto podľa neho boli subjektmi *dominia*. Na druhej strane sa Vitoria domnieval, že racionalita a civilizovanosť Indiánov je menšia ako v prípade Európanov.²⁸

Do určitej miery inak, a zároveň aj komplexnejšie ako Vitoria, zdôvodňoval existenciu *dominia* Indiánov Las Casas. Las Casas napr. tvrdil, že Indiáni, hoci

²² Ibidem.

²³ Bližšie pozri CASTAÑEDA DELGADO, P. *La teocracia pontifical en las controversias sobre el Nuevo Mundo*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Jurídicas, 1996, passim.

²⁴ DOUGNAC RODRÍGUEZ, A. *Manual de historia del derecho indiano*. Segunda edición. México: Universidad Nacional Autónoma de México, Instituto de Investigaciones Jurídicas, 1998, s. 20.

²⁵ VITORIA, F. de. *Relecciones del Estado, de los indios, y del derecho de la guerra*. Segunda edición. México: Porrúa, 1985, s. 30–33.

²⁶ Ibidem, s. 28–30.

²⁷ Ibidem, s. 30–33.

²⁸ Ibidem, s. 33–36.

aj páchajú ťažké hriechy, sú legitímnymi *domini* svojich území, zdrojov a majetkov, keďže až na nepatrné výnimky nie sú necivilizovanými barbarmi,²⁹ žijú pod vládou vládcov, ktorá je podľa prirodzeného práva i práva národov legitímna, a v politicky organizovaných spoločnostiach, porovnateľných so starovekými kultúrami Predného východu a Európy a predstavujúcich rovnocenný náprotivok súdobých európskych štátov.³⁰ V súvislosti s tým sa Las Casas domnieval, že *conquista* nebola spravodlivou vojnou, ale nespravodlivou agresiou proti suverénnym indiánskym krajinám, a že vláda indiánskych vládcov sa nemala zrušiť, ale zosúladiť so španielskou vládou nad Indiami na báze ich obojstranne výhodnej kooperácie.³¹

Existenciu *dominia* Indiánov Las Casas odvodil aj zo svojho pozoruhodného nazerania na ľudskú slobodu. Pre Las Casasa bola ľudská sloboda prirodzeným právom patriacim všetkým ľuďom sveta, keďže všetci ľudia sveta boli Božími stvoreniami Bohom vybavenými rozumom a vôľou ako esenciálnymi predpokladmi ich slobody, resp. možnosti jej uplatnenia. Toto právo bolo ďalej podľa Las Casasa nescudziteľné, neodňateľné a nepremlčateľné (t. j. celoživotné), pričom sa konkretizovalo v súkromnej sfére, a to ako osobná sloboda, sloboda vierovyznania či vlastnícke právo (*dominium*), ako aj vo verejnej sfére, a to ako určitá forma suverenity ľudu – ľud mal právo podriaďovať sa iba takým vládcom, ktorých vládna moc (*dominium*) pochádzala od neho (t. j. ktorých si ľud sám slobodne ustanovil), a právo poslúchať iba také zákony, na ktorých tvorbe sa ľud podieľal (aspoň pomyselne – zverením zákonodarenej právomoci ním ustanovenému vládcovi).³² V Las Casasovom chápaní teda *conquista* bola v rozpore s prirodzenou slobodou Indiánov, zahŕňajúcou možnosť ustanoviť si vlastnú vládu a mať vlastnícke právo k svojim zdrojom a majetkom, t. j. mať *dominium*.³³

Na druhej strane Las Casas uznával vyššie spomenutú *donacnú bulu* pápeža Alexandra VI. Do roku 1542 chápal ňou uskutočnenú donáciu Ameriky Španielsku ako sku-

točnosť, na základe ktorej Koruna mohla podriaďiť Indiánov svojej vládnej moci, pričom však zdôrazňoval, že toto podriadenie sa malo uskutočniť nenásilne. Od roku 1542 sa domnieval, že nadobudnutie *dominia* donáciou bolo podmienené splnením odkladacej podmienky – Španielsko mohlo *dominium* nadobudnúť a začať systematicky vykonávať až po úplnom završení konverzie Indiánov na kresťanstvo. Kým prišlo k splneniu tejto podmienky, uloženej *donacnou bulou*, španielsky kráľ bol v stave akéhosi očakávania nadobudnutia *dominia*. Okolo roku 1551 Las Casas začal tvrdiť, že aj vtedy, ak by sa už konverzia Indiánov skončila, si ich Španielsko môže podriaďiť iba s ich slobodným a dobrovoľným súhlasom, keďže majú vlastných legitímnych vládcov.³⁴

Z predchádzajúceho výkladu vyplýva, že dobovo existovali názory v prospech, ako aj v neprospech tézy, že americké územia sú *res nullius*. Skutočnosť, že správnosť jedných alebo druhých názorov nebola nikdy jednoznačne potvrdená, nepochybne prispel k postupnému zníženiu autority prvotnej okupácie ako spravodlivého titulu španielskej *conquisty* Ameriky.

Záver

Prvotná okupácia patrila k „slabším“ spravodlivým titulom španielskej *conquisty* Ameriky nielen pre existenciu ďalších, „silnejších“ spravodlivých titulov, ale aj preto, že riadne splnenie jej podmienok *conquistadormi* bolo diskutabilné.

Prvotná okupácia predpokladala faktické ovládnutie, resp. držbu amerických území Španielskom. Jej nadobudnutie španielskymi *conquistadormi* však bolo iba zdanlivé, keďže platné uskutočnenie príslušných nadobúdacích aktov nestačilo – nadobúdané územia totiž evidentne neboli *res nullius*.

Na druhej strane existovali aj názory, že indiánske krajiny boli *res nullius*, lebo Indiáni a osobitne ich vládcovia k nim nemali, resp. stratili *dominium*, a to pre svoje – zo španielskeho hľadiska – veľmi zlé, t. j. iracionálne, necivilizované a hriechne, a tak aj prirodzenému právu – ako základu *dominia* (aj) nekresťanov – odporujúce správanie. Tu sa mimoriadne vypuklo sprítomnila európska nadradenosť nad zvyškom sveta, ktorého obyvatelia mohli mať *dominium* a iné práva Európanov, iba ak ich spôsob života zodpovedal európskemu. Zároveň sa tu pre Európanov otvárala možnosť expandovať do mimoeurópskych krajín pod zámkou „scivilizovania“ ich obyvateľov na európsky obraz, údajne potrebného (aj) preto, aby Neeurópania vôbec mohli mať nejaké práva. Táto zámienka je pritom v istom zmysle relevantná aj v súčasnosti, ako vidieť z recentných snáh aj vojensky „exportovať“ západnú demokraciu a ľudské práva do nezápadného sveta.

²⁹ Las Casas podrobne ukázal všestrannú vyspelosť indiánskych kultúr a v súvislosti s tým odmietol aplikáciu Aristotelovej teórie prirodzeného otroctva, podľa ktorej sú barbari preurčení byť otrokmi civilizovaných ľudí, na Indiánov, ktorí podľa neho (až na nepatrné výnimky) barbarmi neboli. Bližšie pozri LAS CASAS, fray B. de. *Apologética Historia Sumaria*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 1967, t. II, s. 635 an.

³⁰ DOUGNAC RODRÍGUEZ, A. *Manual de historia del derecho indiano*, s. 22.

³¹ ZAVALA, S. *La filosofía política en la conquista de América*. México: Fondo de Cultura Económica, 1984, s. 34.

³² Bližšie pozri VYŠNÝ, P. Sonda do myslenia Bartolomého de Las Casasa o ľudskej slobode. In: P. VYŠNÝ, P., SISKOVIC, Š. (eds.). *Právno-historické trendy a výhlady II*. Krakov: Spolek Slováků v Poľsku, 2017, s. 361–370.

³³ Dobovo skôr nezvyčajným momentom bolo aj Las Casasovo bázírovanie na slobode vierovyznania Indiánov, resp. na dobrovoľnom prijatí kresťanstva Indiánmi, ktorým sa dostal do rozporu s ospravedlňovaním *conquisty* ako nevyhnutného predpokladu efektivity španielskej evanjelizačnej misie v indiánskom prostredí – Las Casas obhajoval iba nenásilné hlásanie, ako aj prijímanie kresťanstva.

³⁴ DOUGNAC RODRÍGUEZ, A. *Manual de historia del derecho indiano*, s. 22.